

Openingswoord
Zevende Spinozadag, 23 november 2014

Kajsa Ollongren
Loco-burgemeester en wethouder Cultuur en Economie

Het is een grote eer dat ik de 7de viering van Spinoza's geboortedag mag openen. Als wethouder Cultuur en Economie leer je snel alle verschillende aspecten van de stad kennen. De bijzondere band van Amsterdam met Spinoza, is mij niet ontgaan.

Vanuit mijn werkkamer kijk ik uit op het Spinoza-standbeeld van Nicolas Dings, dat bijna zes jaar geleden werd onthuld. Eindelijk een prominente plek voor Spinoza, naast het stadhuis. Niet alleen omdat daar zijn geboortehuis stond. Het geeft Spinoza ook de erkenning die hij verdient als belangrijke inspiratiebron voor de stad Amsterdam. Als belangrijke voorvechter voor tolerantie en vrijheid van meningsuiting is de stad schatplichtig aan hem.

Het monument is een levendige ontmoetingsplek. Je ziet er straatmuzikanten, klanten van de markt op het Waterlooplein rusten er even uit. En net als de Iamsterdam letters op het Museumplein wordt ook Spinoza door vele toeristen gefotografeerd. En beide staan op geheel eigen wijze voor hetzelfde. Hun boodschap is: in Amsterdam kun je zijn wie je bent, je uiten hoe je wilt, waar je ook vandaan komt. En dit motto past bij wat we willen dat Amsterdam is: de creatieve, internationale stad waarin iedereen zich thuis voelt en zich kan ontplooien.

Twee weken geleden nog was Amsterdam de gastheer van de *World Cities Cultural Summit*. Vertegenwoordigers van 25 wereldsteden gingen met elkaar in gesprek over de cruciale rol van kunst en cultuur voor de economische, stedelijke en sociale agenda van wereldsteden.

Dé drager van cultuur - Spinoza formuleerde dit als geen ander - is de vrije uitwisseling van ideeën. Nieuwe ideeën die in dialoog en debat met elkaar worden onderzocht. Open discussies waaraan iedereen vanuit eigen perspectief en ervaring een bijdrage levert.

Dit is niet alleen de aanpak geweest tijdens deze *Summit*, maar de dagelijks werkwijze in Amsterdam. We willen dat onze stad een toonbeeld is van tolerantie, een bron van

intellectuele en creatieve dialoog. We stimuleren broedplaatsen van talent en bieden onderdak aan studenten uit de hele wereld. Amsterdam moet een laboratorium zijn voor kunstenaars en ondernemers op het grensvlak van verschillende disciplines. Amsterdam moet de culturele top, de wereldklasse, op het hoogste niveau in stand houden.

Ook in de 17e eeuw, in de tijd van Spinoza, was Amsterdam al een relatief open handelssamenleving, met een intellectueel klimaat dat vrije uitwisseling van filosofie, wetenschap en kunsten stimuleerde. Bekend is Spinoza's beschrijving van zijn geboortestad, ik citeer 'die tot haar eigen sterke groei en tot bewondering van alle naties de vruchten van deze vrijheid plukt. In deze bloeiende staat en voortreffelijke stad immers leven alle mogelijke mensen van iedere natie en geloofsrichting met de grootste eendracht samen'.

Intellectuelen kwamen van heinde en ver naar ons land. Toen Spinoza ook buiten de landsgrenzen beroemd werd, kwamen geleerden speciaal voor hem naar Nederland. Hij had contact met de filosofen Robert Boyle, en Gottfried Wilhelm Leibniz, de natuurkundige Von Tschirnhaus. De Zweedse kanselier Oxenstierna kwam op bezoek, de Franse dichter Hénault. In Amsterdam waren vele boekhandels en drukkers gevestigd die publicaties voor de ons omringende landen verzorgden. Ook toen was het duidelijk: kunst en wetenschap kennen geen grenzen, kunnen niet zonder internationale contacten en brengen een stad tot bloei.

Maar deze vrijheid van meningsuiting stond en staat altijd onder druk, moet bewaakt en bevochten worden. Spinoza voelde de urgentie om deze vrijheid te verdedigen. Zij was immers de voorwaarde voor zijn werk. Hij wijdde er een van zijn belangrijkste publicaties aan, het *Theologisch Politiek Tractaat*. Dit geschrift maakte hem tot een van de radicaalste pleitbezorgers van de vrijheid van meningsuiting.

In een brief van 1 oktober 1665, aan zijn Engelse vriend Henry Oldenburg schrijft hij hierover: (...) Ik ben nu bezig een verhandeling te schrijven over mijn inzichten betreffende de Schrift. Hiertoe bewegen mij (...) de vrijheid om te filosoferen en te zeggen wat we denken; voor deze vrijheid die hier vanwege het al te grote gezag en de brutaliteit van de predikanten op alle mogelijke manieren wordt onderdrukt, wens ik met alle middelen op te komen.

Tien jaar later, in 1675, schrijft Spinoza aan dezelfde Oldenburg dat ‘de toestand met de dag erger wordt’. Hij ziet voorlopig af van publicatie van zijn hoofdwerk de *Ethica*. Zijn vriend Adriaan Koerbagh had inmiddels de publicatie van zijn geschriften in 1669 met de dood moeten bekopen. Zijn harde aanklacht tegen de elite deed hem in het rasphuis belanden dat hij niet lang heeft overleefd. Spinoza en anderen uit zijn vriendengroep deelden de ideeën van Koerbagh, maar waren wat voorzichtiger in de formulering ervan. Spinoza’s *Theologisch-Politiek Tractaat*, verscheen in 1670 bij gefingeerde uitgever Heinrich Künraht te Hamburg, en werd verboden. Spinoza verzucht, dat hij ‘niet meer weet wat hij moet doen’.

Elke tijd kent voorvechters, vrijdenkers, provocateurs.

Amsterdam was tien jaar geleden in shock, na de brute moord op Theo van Gogh. Voor Amsterdam zijn veel dingen lang niet meer zo vanzelfsprekend als een decennium geleden. De stad draagt het litteken van de moord - vermoord voor het uiten van een mening, in een daad die gespeend was van elke ratio. Maar de stad is het debat met al zijn burgers aangegaan. En in dit debat zijn de noties van Spinoza over vrijheid van meningsuiting, vrijheid van denken, vrijheid van godsdienst actueler dan ooit. Elk debat, zeker dat over cultuur, kan alleen in vrijheid worden gevoerd – en alleen op basis van onze ratio.

Waarom stond Spinoza op de bres voor de vrijheid om ‘te zeggen wat men denkt’?

Het antwoord getuigt van eenvoud en is een direct gevolg van zijn eigen ontwikkeling. Je kunt mensen onmogelijk hun vrijheid van denken ontnemen en daarom kun je ze maar beter toestaan te zeggen wat ze denken. En die vrijheid is volgens Spinoza hoogst noodzakelijk om wetenschappen en kunst te beoefenen. Want vrijheid is niet iets dat je zo maar ten deel valt, maar iets dat je verwerft - door de eigen rede te gebruiken, door het vermeerderen van kennis en inzicht. Vrijheid als resultaat van het investeren in je eigen ontwikkeling. Spinoza was hier zelf een voorbeeld van, een voorbeeld van een onafhankelijke en kritische geest; een voorbeeld dat ons als stadsbestuur inspireert om elke Amsterdammer de kans te geven zichzelf te ontwikkelen, via onderwijs, werk en cultuur. Een verzameling van vrije, zelfbewuste Amsterdammers leidt tot een open, vrije en tolerante stad.

Spinoza's standbeeld, met de inscriptie 'het doel van de staat is de vrijheid', herinnert ons dagelijks aan zijn actuele boodschap aan de politiek:

Het is niet, zo wil ik zeggen, het doel van de politiek om de mensen van redelijke wezens tot dieren of automaten te maken, maar integendeel om ervoor te zorgen dat hun geest en lichaam veilig kunnen functioneren en dat zijzelf de vrije rede gebruiken en niet met haat, toorn of bedrog strijden, noch zich door bittere gevoelens jegens elkander laten meeslepen. Het doel van de politiek is dus in werkelijkheid de vrijheid.

Spinoza en alle voorvechters van de vrijheid van meningsuiting rammelen aan de poorten van de politiek. Daarmee is het beeld een permanente plek voor reflectie over vrijheid is voor alle Amsterdammers en de bestuurders van de stad.

© Kajsa Ollongren